

עיונים בפרשת "פסל מיכה" לאור המדרש

אורן צוויק

פתיחה

כיום, בעולם תרבותי ונאור, איננו מבינים מהי עבודה זרה. אמנם, גם כיום יש כתות ודתות שונות אשר עובדות מיני עצמים ובעלי חיים שונים ומשונים, אך באופן כללי העבודה זרה רחוקה מהבנתנו, ולכן אנו תופסים את העבודה זרה כפולחן פרימיטיבי אשר רק טפשים ושוטים יכולים לעובדו. והנה בימי שפוט השופטים, בא אדם מכובד מעם ישראל ושמו מיכה, לוקח במרמה כסף מאמו ומקים בית פולחן לעבודה זרה, "פסל מיכה", ופסל זה מצליח למשוך אליו שבט שלם מעם ישראל, שבט דן, והדבר משכם עד כדי כך עד שהשבט מחליט לגנוב את הפסל ולמנות את בן הלוי, הכהן הממונה, שיהיה כהן לפסל במחוזם החדש בליש. והדבר תמוה ביותר, שבט שלם מעם ישראל, עם כל כך תרבותי, עם אשר הפיץ את האמונה באלהים אחד, נגרר אחרי עבודה זרה? ובמיוחד בתקופה כל כך קדומה, מיד אחרי מות יהושע, ימים של נסים ונפלאות, כשעדיין מהדהדת בראשם של עם ישראל הכרותם: "ויען העם ויאמר, חלילה לנו מעזוב את ה' לעבוד אלהים אחרים, כי ה' אלהינו הוא המעלה אתנו ואת אבותינו מארץ מצרים מבית עבדים, ואשר עשה לעינינו את האותות הגדלות האלה... גם אנחנו נעבוד את ה' כי הוא אלהינו... את ה' אלהינו נעבד ובקולו נשמע", כיצד ארעה נפילה כזו? איך נוצר מצב כזה, להימשך מאמונה חכמה ועמוקה לאליליות פרימיטיבית וריקה? ובכל כך מסירות נפש? הכיצד? מסופר במסכת סהגדרין:

"רב אשי... אמר: למחר נפתח בחברין (כך קרא רב אשי למלך מנשה). אתא מנשה איתחזי ליה בחלמיה, אמר: חברך וחברי דאבוך קרית לן? מהיכא בעית למישרא המוציא? (מהיכן צריך לחתוך הפת להמוציא?) אמר ליה: לא ידענא. אמר ליה: מהיכא דבעית למישרא המוציא לא גמירת, וחברך קרית לן? ... אמר ליה (רב אשי למנשה): מאחר דחכימתו כולי האי, מאי טעמא קא פלחיתו לעבודה זרה? אמר ליה: אי הות התם, הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי (רש"י שם: היית מגביה שפת חלוקך מבין רגליך כדי שתהא קל לרוץ, והיית רץ לשם מפני יצר עבודה זרה שהיה שולט)."

יוצא ממדרש זה, שבדאי עובדי עבודה זרה שבעם ישראל לא היו טפשים. ולכן צריכים אנו להבין, מהי העבודה הזרה? מה משך בה כל כך?

1. יהושע כד, טז-כה.

2. קב. ב.

בנוסף לתמיהה זו נברר¹ במאמר זה תמיהות נוספות:

א. לדעת הרבה מהמפרשים², זמנו של האירוע היה בתחילת ימי השופטים, בימי עותניאל בן קנז. וכן מובא בסדר עולם רבה³: "בימי כושן רשעתיים היה פסלו של מיכה...". וכושן היה בן דורו של עותניאל בן קנז אשר שפט אחר שפוט יהושע בן נון, ראשון השופטים. ויש להבין, מדוע נכתב סיפור פסל מיכה בסוף ספר שופטים, ליד אירועי שמשון, ולא בתחילתו כסדר הכרונולוגי? האברבנאל⁴ מביא הסבר פשטני, שהספר מגולל את סיפורם של השופטים ברצף, אחד אחרי השני, ומכיון שלא רצה הנביא להפסיק את סדר השופטים, לכן השאיר את שני המאורעות - פסל מיכה ופלגש בגבעה - לסוף הספר. עוד הסבר המובא במספר פרשנים⁵, הוא ההקשר לאירוע הקודם, סיפור שמשון ודלילה, שבשני האירועים יש קשר לשבט דן ולכסף אשר השתמשו בו לרעה. בהמשך המאמר ננסה גם אנו לתרץ שאלה זו, בקשר למיקום ספר שופטים בתנ"ך, ומתוך כך יעלה בידינו רעיון יפה.

ב. מה ענינו של אלמנט הכסף, אשר מובא בראשית הסיפור? (בפרט לפי ההסבר המובא בפרשנים, שלכך הסמיך הכתוב את פסל מיכה לסיפור שמשון ודלילה).

ג. ועוד תמיהה - דרשו בגמרא: "נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לדורות לא נכתבה"⁶. לאור זאת יש להבין, מה הצורך לספר לנו את כל הסיפור הזה בפרוט כל כך? אמנם זה מקרה מצער, אירוע חמור, אך היו הרבה חטאים, לצערינו, בעם ישראל ולא כולם "זכו" להכתב בפרוט נרחב כל כך כסיפור פסל מיכה?

ד. אם האירוע מוגש לנו כחטא, או היכן העונש? ואם לא עונש, היכן לפחות מילת ביקורת ממחבר הנביא? בסיפור לא מובא שום מילה רעה על הקמת הפסל, ושום עונש לא מובא בפרוט בכתוב?⁷

ח' היה מיכה

המדרש במסכת סנהדרין¹⁰ אומר:

"תנא: הוא נבט, הוא מיכה, הוא שבע בן בכרי... מיכה, שנתמכך בבנין".

3. יש להעיר, שאין בכוונתי ליישב כל הקושיות על דרך הפשט האמיתי, אלא כל המאמר נכתב על דרך הרעיון והמדרש.
4. רש"י על שופטים יז, א ועוד. אמנם הרד"ק חולק, וסובר שאירועי פסל מיכה אירעו בין תקופת שמשון לתקופת עלי, ולפי זה האירועים בספר שופטים מתנהלים בסדר כרונולוגי.
5. פרק יב.
6. שופטים שם.
7. רד"ק יז, א; רש"י יז, ג.
8. מגילה יד, א.
9. אמנם, בסנהדרין קג, ב מובא: "ועל דבר זה נענשו אנשי פלגש בגבעה, אמר להן הקדוש ברוך הוא: בכבודי לא מחיתם, על כבודו של בשר ודם מחיתם?" אך באופן מפורש בכתוב לא נאמר שום רמז לעונש, ודבר זה דורש ברור.
10. קא, ב.

רש"י שם מביא מדרש נוסף:

"אמר לו משה להקדוש ברוך הוא: אתה הרעות לעם הזה, שעכשיו אם אין להם לבנים, משימין בניהם של ישראל בבנין, אמר לו הקדוש ברוך הוא: קוצים הם מכלין, שגלוי לפני אילו הם חיים היו רשעים גמורים, ואם תרצה, תנסה והוצא אחד מהן, הלך והוציא את מיכה".

יוצא ממדרש זה, שמיכה היה בין יוצאי מצרים.

על המשך חייו, מובא בהמשך הגמרא¹¹:

"ועבר ביום צרה והכה בים גלים, ואמר ר' יוחנן: זה פסלו של מיכה".

ורש"י שם כותב:

"כשכתב משה את השם והשליכו על נילוס להעלות ארונו של יוסף, בא מיכה ונטלו בהחבא, והיינו דכתיב: 'ועבר בים צרה', כשהעביר הקב"ה לישראל, עבר מיכה עמהם שבידו השם לעשות העגל. לישנא אחרינא: מיכה עשה פסל והביאו עמו כשעברו ישראל הים".

מקורו של רש"י הוא בתנחומא¹²:

"ויש אומרים שמיכה היה, שנתמכך בבנין מה שהציל משה מן הלבנים, נטל הלוח שכתב עליו משה עלה שור כשהעלה ארונו של יוסף, השליכו תוך הכור בין הנזמים ויצא העגל גועה כשהוא מקרטע".

יוצא אם כן, שחז"ל מקשרים את מיכה לדור יוצאי מצרים. לפי המדרשים היה מיכה מיוזמי חטא העגל, ובהמשך חייו הקים את פסל מיכה ב"גרב" (ולפי פרשנות אחת ברש"י, יתכן שהפסל הוקם עוד במצרים, וכל הסיפור עם אם מיכה והכסף, ארע בזמן גלות מצרים, והובא בספר שופטים רק מתוך ההקשר). מיכה מתואר בחז"ל כאדם חסר תקנה, אדם אשר ראה את נפלאות נסי מצרים, שתה את מי חטא העגל, ולמרות הכל מקים פסל ומחטיא את עם ישראל בעבודה זרה.

אך לעומת ראיות אלו, נאמר בדרשות חז"ל אחרות¹³:

"מפני מה לא מנו את מיכה (בין אלו שאין להם עולם הבא)? מפני שפיתו מצויה לעוברי דרכים".

מפני שמיכה היה מקבל כל אורח שבא לבקר בביתו, כמבואר בנביא על חמשת השליחים של דן אשר התארחו בבית מיכה¹⁴: "ויבואו הר אפרים עד בית מיכה וילינו שם", בעבור זה זכה מיכה לא להיכלל בין אלו שאין להם עולם הבא.

11. קג, ב.

12. תנחומא כי תשא, יט.

13. סנהדרין קג, ב.

14. שופטים יח, ב.

דבר זה דורש ביאור גדול, שהרי מיכה חטא והחטיא את עם ישראל בעבודה זרה, הכיזד ויתרו למיכה עבור מצווה אחת שעשה וזיכו אותו בעולם הבא?

עבודה זרה – מהותה

בספר הכוזרי לריה"ל, מובא¹⁵:

"הרי שעובדי העגל הראשון ובעלי הבמות מסיעת ירבעם ועובדי פסל מיכה, לא כוונו בעבודתם כי אם לאלהי ישראל, ובכל זאת עברו בזה עברה שחייבים עליה מיתה, דומים היו בזה לאדם הנושא את אחותו מאונס או מחמת תאוה ועם זה מקיים את כל תנאי הנשואין כאשר צווה עליהם האלוה, או לאדם האוכל בשר חזיר ועם זה הוא זהיר בשחיטת החזיר ונזהר מן הדם ושומר שאר תנאי המאכלים כמצווה עלינו".

פסל מיכה, לדברי הכוזרי, לא היה עבודה זרה קלאסית, לשם אל אחר, העובדים את פסל מיכה לא האמינו שהפסל אשר הם עושים הוא הבורא עולם והוא יושעם מכל רע. וכדברי מיכה עצמו, כשבני דן גונבים ממנו את הפסל¹⁶: "ויאמר את אלוהי אשר עשיתי לקחתם". מיכה עצמו, לא נראה חסר ישע כאשר גונבים ממנו את אלוהיו: "וירא מיכה כי חזקים המה ממנו, ויפן וישב אל ביתו", מיכה לא מתקומם עד מסירות נפש כנגד גנבת אלוהיו, אלא הוא מתייחס לגנבה כאל גנבת חפץ יקר מביתו, ותו לא. דבר זה מורה על כך, שמיכה לא האמין שהפסל הוא האלוהים, אלא ודאי שכל חטאם של מיכה ושבת דן היה בצורת עבודת ה'.

חז"ל מקשרים את חטא מיכה לחטא העגל, כמובא במדרש שהבאנו לעיל, שמיכה עצמו היה בין יוזמי יצירת העגל על ידי זריקת שם ה' לאש. לגבי חטא העגל סובר הכוזרי¹⁷:

"כל חטא העגל לא היה אפוא יציאה מעבודת אל מוציאם ממצרים, כי אם עברה על אחת ממצותיו, כי הוא יתברך אסר את עבודת התמונות, והם עשו להם תמונה".

העם רצה אמצעי מוחשי לעבוד את ה' -

"הרגישו אחדים מהם (מעם ישראל), צורך לבקש להם נעבד שיוכלו לפנות אליו ככל האומות, אך גם לא כחשו באלוהותו של מוציאם מארץ מצרים. הם בקשו רק כי יהיה איתם תמיד נעבד מוחש אליו יוכלו לרמוז מדי ספרם את נפלאות אלהיהם, כאשר עשו זאת לימים אותם המאמינים אשר בראותם את הארון, אשר עשה משה עליו השלום, קראו 'הנה האלוה'".

בצורה דומה לריה"ל, מבין גם הרמב"ן את חטא העגל, וזה לשונו¹⁸:

15. מאמר רביעי, יג.

16. שופטים יח, כד.

17. מאמר ראשון, צו.

18. בפרושו על שמות לב, א.

"כי בידוע שלא היו ישראל סבורים שמשנה הוא האלהים, ושהוא בכוחו עשה להם האותות והמופתים... אבל היו מבקשין משה אחר... וזהו שאמר 'חג לה' מחר', שיהיו העבודות והזבחים לשם המיוחד להפיק רצון ממנו אל בעל הצורה, כי בהיותה לפניהם יכוננו אל ענינה".

דהיינו, פסל מיכה לא הווה תחליף לאלוהים ח"ו, אלא היתה טעות גדולה בעבודת ה', העם חיפש משהו מוחשי לעבוד את האלוהים, ולא ראה פסול בכך שהקים דמות פסל והמשיך כוחות ממנה או ממה שהיא מסמלת, בכדי לעבוד את ה'.

וכן מבאר "נפש החיים"¹⁹:

"וזה היתה כל ענין העבודה זרה של דורות הראשונים מימי דור אנוש... שהיו עובדים לכוחות הכוכבים והמזלות, כל אחד לכוכב ומזל מיוחד שבירר לעצמו. לא שחשב כל אחד שברא את הכל, שהרי מעולם היה שומה בפיהם של האומות לקרותו יתברך שמו: 'אלהא דאלוהין'²⁰, אלא שתחילת דור אנוש היה, שחשבו²¹ בשיבוש דעתם כי רם ה', מעל השמים כבודו, ואין כבודו להשגיח על בראי העולם השפל, ולכן חשבו שהסיר הוא יתברך השגחתו מהם ומסרם לכוחות הגלגלים והמזלות, שהמה ינהיגו זה העולם כרצונם... והיו יודעים גם כן, להשביע המלאכים המזלות, לדעת טוב ורע, ושישפיעו להם על ידי זה טובות והנאות עולם הזה מכוחם שנתמנו עליו מאדון כל יתברך שמו".

קדם לרעיון זה, הר"ן בדרשותיו²², אשר גם כן מביא את הרעיון הנ"ל בענין העבודה זרה, ומשלב זאת בפסוקי התורה בפרשת ואתחנן. הר"ן מביא גם כן את שיטת הרמב"ם לקמן וחולק עליה. הרמב"ם, בגישה דומה אך מעט שונה²³, כותב כך:

"בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדולה, ונבערה עצת חכמי אותו הדור ואנוש עצמו מן הטועים היה. וזו היתה טעותם, אמרו: הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו, ראויין הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד, וזהו רצון האל ברוך הוא"²⁴.

יוצא אם כן, שעבודה זרה אינה פולחן אלילי טפשי, אלא טעות פילוסופית עמוקה.

19. שער ג, ט.

20. דניאל ב, מז.

21. מעניין לשים לב להבדל, שהכוזרי והרמב"ן מסבירים את הצורך של עם ישראל לעבודה זרה, מבחינת הרגש והצורך לנעבד מוחשי, ו"נפש החיים" והר"ן בדרשותיו מסבירים את הטעות מהצד המחשבתי פילוסופי. הרמב"ם, המובא לקמן, נוקט כר"ן, רק שהרמב"ם סובר שהטעות הפילוסופית היא מצד שראוי לעבוד את השמשים מהבחינה המוסרית, ולדברי הר"ן, הטעות היא שכדאי לעבוד את השמשים מהבחינה הפרקטית, שזה כדאי ויעיל. ויכלנו להאריך בעניין זה עוד, אך מכיוון שעיקר המאמר עניינו הבנת מדרשי חז"ל על פסל מיכה, אין כאן מקום להאריך.

22. דרוש תשיעי, עמוד ריב (הוצאת מישור).

23. עיין לעיל הערה 21.

24. הלכות עבודת כוכבים, א, א.

פסל חיכה - טעות פילוסופית

יתכן, אם כן, שאף בדורו של מיכה טעו טעויות אלו בעניין העבודה הזרה. ועל פי זה מתיישב יותר איך שבט דן, שבט שלם, טעה אחר עבודה זרה, שהרי זו טעות פילוסופית עמוקה אשר סחפה אחריה רבים ותכמים מאומות העולם ומעמנו.

כעת מובן, איך שאלו נציגי שבט דן את הנער הלוי:

"ויאמרו לו, שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכנו אשר אנחנו הולכים עליה... ויאמר להם הכהן, לכו לשלום, נוכח ה' דרככם אשר תלכו בה"²⁵.

הם באמת רצו לשאול באלהים, בה', הפסל היווה רק חיבור לה', כמו להבדיל, הארון והכרובים אשר משמשים כאמצעי קירבה לה'.

כעת גם מובן המדרש האומר:

"תניא רבי נתן אומר, מגרב לשילה שלושה מילין, והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבבין זה בזה"²⁶.

כמין שילוב של קודש וחול, חיבור עצמים גשמיים בכדי להתקרב לקב"ה. וכן זה פשר השילוב בין המצוות לעבירות שהיה אצל מיכה:

"מפני מה לא מנו את מיכה (בין אלו שאין להם עולם הבא), מפני שפיתו מצויה לעוברי דרכים... בקשו מלאכי השרת לדחפו, אמר להם הקב"ה, הניחו לו, שפיתו מצויה לעוברי דרכים"²⁷.

יש במיכה את האמונה בה', נתינת פת לעוברי דרכים מתוך הבטחון שאת הפרנסה ה' נותן ולא אף אחד אחר. אך יחד עם זה יש את האמצעים החומריים הנוספים אשר מסייעים, כביכול, להתקרב יותר לקב"ה. לכן לא היה שייך שמיכה יהיה בין אלו אשר לא זכו לעולם הבא, שהרי סך הכל הוא מחובר באיזה שהוא אופן לעולם הבא ולקב"ה, אף שחטא חטא חמור מאין כמוהו.

רעיון זה, של עירוב ובלבול מושגים, מוצא ביטוי במימרא נוספת בגמרא:

"ר' אלעזר אומר... במיכה יש מהן חול ויש מהן קודש (ולגבי השמות הקדושים), אלף למד - חול, יוד הי - קודש"²⁸.

פסל חיכה כביטוי לחוסר אחדות ה'

"ומעטים יחידי סגולה היו שהכירו וידעו באמת, שאף שהוא יתברך שמו 'מגביהי לשבת', עם כל זה הוא 'משפילי לראות בשמים ובארץ'... וזהו 'שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד', רצה לומר, שכל הכוחות הפרטיים שנמשכים מהויה

25. שופטים יח, ה-ו.

26. סנהדרין קג, ב.

27. שם.

28. שבועות לה, ב.

ברוך הוא, המה מתאחדים ומתקבצים בכחו יתברך שמו, כלל מקור אחדותו, והוא מצד התחברותו יתברך עם העולמות".

כך מגדיר "נפש החיים"²⁹ את האמונה האמיתית אשר צריכה להיות בה' אחד.

גם הרמח"ל מרחיב בנקודה זאת, וזה לשונו³⁰:

"כי הנה, כשאנו אומרים שהקב"ה הוא אחד, אינו די שנבין שהוא אחד במציאותו, דהיינו שאין מצוי מוכרח אלא הוא, ושאין בורא אלא הוא, אבל צריכים אנו להבין עוד, שאין שום שולט ומושל אלא הוא... לאפוקי ממיני סברות רעות הנופלים בלבות בני אדם, מהם שנפלו בלב עובדי עבודה זרה ומהם בלב רוב המון עם הארץ, מהם בלב גויי הארץ ומהם בלב פושעי ישראל הראשונים אשר השחיתו לעשות... ואמנם המאמין ביחוד ומבין עניינו, צריך שיאמין שהקב"ה הוא אחד יחיד ומיוחד, שאין לו מונע ומעכב כלל ועיקר בשום פנים ובשום צד, אלא הוא לבדו מושל בכל. לא מבעיא שאין רשות נגדו ח"ו, אלא הוא עצמו בורא הטוב והרע, כענין הכתוב: "יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה", שאין אחר תחתיו שיהיה לו שליטה בעולם, דהיינו שאין שום שר ולא שום כח שני, כמו שחשבו עובדי עבודה זרה. ולא עוד, אלא שהוא לבדו משגיח על כל בריותיו השגחה פרטית... והיינו: 'אין עוד מלבדו - ואפילו כשפים"³².

פסל מיכה, אם כן, מבטא חוסר יחוד ה' בשלמות. טעות זו החלה כבר במצרים, והמשיכה הלאה בקריעת ים סוף, כשעם ישראל אומר שירה וקורא: "ה' ימלוך לעולם ועד", אך רק ה' ימלוך, ולא ה' מְלַךְ (בהווה), "ר' יוסי אומר: אילו אמרו ישראל 'ה' מְלַךְ לעולם ועד' - לא שלטה בהן אומה ומלכות, אלא 'ה' ימלוך לעולם ועד' - לעתיד לבוא"³³. ה' עדיין לא אחד, רק לעתיד לבוא ה' ימלוך, וכדברי בעל הטורים³⁴: "כשיבוא העת שיאמרו 'ה' מְלַךְ ה' מְלַךְ ה' ימלוך לעולם ועד' אז תפסוק מלכות אדום", אז תפסק השניות והעבודה זרה שמתבטאת באדום.

טעות זו המשיכה הלאה בחטא העגל, כשעם ישראל שומע: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני", והלאה, בפסל מיכה, ובהמשך בעגלים אשר העמיד ירבעם בן נבט: "הוא נבט הוא מיכה"³⁵, וטעות זו נמשכת ונמשכת "עד יום גלות הארץ"³⁶, "עד ימי סנהריב בגלות

29. שער ג, ט.

30. דעת תבונות, סימן לו.

31. ישעיה מה, ז.

32. סנהדרין סו, א.

33. מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי טו, יח.

34. שמות טו, יח.

35. סנהדרין קא, א.

36. שופטים יח, ל.

ראשונה³⁷. ורק לעתיד לבא, בכוא הגואל במהרה בימינו, יכירו וידעו כל הגויים מגדולם ועד קטנם, כי ה' אחד, "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד"³⁸, "והיה באחרית הימים, נכון יהיה ה' בית ה' בראש הרים ונשא מגבהות ונהרו אליו כל הגויים"³⁹.

וכבר בגלות מצרים היו נצני חוסר אחדות ה', וכן בתקופת השופטים, לפני תקופת השיא, תקופת דוד ושלמה - "דקיימא סיהרא באשלמותא"⁴⁰, יש זכרון תמיד שה' לא אחד, על ידי פסל מיכה -

"הלל זה מי אמרו? רבי יוסי אומר: אלעזר בני אומר, משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים, וחלוקין עליו חביריו לומר שדוד אמרו, ונראין דבריו מדבריהן... פסלו של מיכה עומד בבכי (שם מקום) וישראל אומרים את ההלל?"⁴¹

אם כן, מוכח שאף בימי שלמה עוד לא היתה אחדות ה' שלמה, העם היה זקוק עדיין לאמצעים מתווכים בינו לבין הקב"ה.

כעת ניתן להבין, מדוע הנביא בחר דווקא את סוף ספר שופטים להביא לנו את סיפורו של פסל מיכה⁴². הנביא רצה להודיע, עוד לפני שעוברים למלוכה, לתקופת הגאולה כביכול, שחובה עלינו לזכור שעוד לא תמה הדרך, זה עוד לא הסוף, עדיין ה' לא אחד, ו"עד יום גלות הארץ" תהיה עוד שניות ועבודה זרה, תהיה עוד גלות, ורק אחר כך, לעתיד לבוא, יהיה ה' אחד.

רעיון זה, בולט גם בסגנון המקביל של הפסוקים: "ויהי איש מהר אפרים ושמו מיכיהו"⁴³, לבין: "ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה"⁴⁴ - לומר, שספר שמואל עדיין מחובר עם ספר שופטים, ספר שמואל הוא לא "סוף פסוק", ויבוא אחריו ספר מלכים עד החורבן, ורק אחר כך יבואו ויקומו ספרי הנביאים האחרונים בתזיונות הגאולה של אחדות ה'.

37. רש"י שם, וכך מפרש גם ר' יוסף קרא. אך עיין רד"ק שמפרש, עד יום גלות שלה בימי עלי, "כי רחוק שיהיה הפסל עד יום גלות הארץ... ואיך היה בימי דוד מלך ישראל ולא ביערו? גם שלמה בנו לא ביערו? ואין הדעת סובלת להאמין זה". אך לפי מה שבארנו לעיל במהות החטא, ניתן להבין זאת.

38. זכריה יד, ט.

39. ישעיהו ב, ב.

40. עיין במהלך האידאות בישראל אורות, עמוד קו.

41. פסחים ק"ז, א. אמנם קצת קשה, שהרי אף שעלו ישראל מן הים פסלו של מיכה היה קיים, לפי המדרשים? ועיין רש"י סנהדרין קג, ב, שדסובר שרק ה"שם" שמיכה נטל היה קיים, אך הפסל עדיין עוד לא היה קיים.

42. כאמור לעיל, איני מתיימר להביא תרוץ על דרך הפשט, את זאת ניתן למצוא בהקדמת דעת מקרא על פרשתנו (שם מובא גם יישוב למיקום פרשת פלגש בגבעה, תרוץ פשטני ואמיתי), אך על דרך הדרש, התרוץ נשמע ומתיישב.

43. שופטים יז, א.

44. שמואל א א, א.

הנער הלוי

גם אודות הנער הלוי ניתן לראות את אותו הרעיון.

המדרש אומר⁴⁵ שהנער הלוי היה יונתן בן גרשון בן משה. ומובא בגמרא⁴⁶:

"ויסורו שם ויאמרו לו (בני דן לנער הלוי): 'מי הביאך הלום ומה אתה עושה בזה ומה לך פה?' אמרו לו: לאו ממשה קא אתית (באת) דכתיב ביה: 'אל תקרב הלום'? לאו ממשה קא אתית דכתיב ביה: 'מה זה בידך'? לאו ממשה קא אתית דכתיב ביה: 'ואתה פה עמוד עמדי'? תעשה כהן לעבודה זרה?! אמר להן: כך מקובלני מבית אבי אבא, לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות. והוא סבר: לעבודה זרה ממש, ולא היא, אלא עבודה זרה - עבודה שזרה לו... כיון שראה דוד שממון חביב עליו ביותר, מינהו על האוצרות, שנאמר: 'ושבאל בן גרשם בן מנשה נגיד על האוצרות', וכי שבאל שמו? והלא יהונתן שמו! אמר רבי יוחנן: ששב לאל בכל לבו".

רואים אנו, שאוביקט הכסף מהווה גורם מאוד משפיע בחייו של יונתן הלוי, בגלל הכסף חטא בעבודה זרה, ובגלל הכסף חזר בתשובה. הירושלמי⁴⁷ ממשיך בתאור חייו של יונתן:

"מתיבין לרבי שמואל בר נחמן: והא כתיב 'עד יום גלות הארץ' (משמע שעד החורבן היה בן הלוי כהן בדן)? אמר לון: כיון שמת דוד, עמד שלמה וחילף סנקליטין שלו (החליף השרים שלו, ופטרו את יונתן בן גרשום) חזר לקלקולו הראשון, הה"ד⁴⁸: 'ונביא אחד זקן יושב בבית אל' וגו' - אמרינן הוא הוה".

משמע, שהכסף גם גרם לו לחזור לסורו.

יונתן, כנראה, חי גם הוא את החיים של בני דורו - יש אלהים, ה' נמצא בעולם, אך יש עוד גורם שמשפיע בעולם - יש כסף. ה' נמצא בעולם עד המקום שמגיע הכסף (וכמה טענה זו שכחה, לצערינו, בדורינו). ה' לא שולט בכל הנמצא בעולם עד הפרטים של הכסף, הכסף זה כבר בתחום של האדם והוא מחוייב לדאוג למצבו הכלכלי. טעות זו משתלבת יפה בטעותם של מיכה ושבט דן. (יש להעיר, שלעומת יונתן הלוי, למיכה היתה אמונה שהכסף ביד ה', שהרי הוא היה מקבל תדיר אורחים בביתו, אך אצלו היה הפגם במשהו אחר, ה' אומנם שולט על הכסף, אך על הכבוד, האושר וכדומה, ה' לא שולט).

ביתר עמקות, ניתן לראות את שורש טעותו של מיכה ובן הלוי, כבר אצל משה רבינו. דהיינו, הרעיון שגאולת מצרים לא תהיה שלמה, ולא תהיה גאולה של "ה' מלך על כל הארץ", אלא ישארו עוד גורמים מפריעים בשלמות מלכות ה', נמצא כבר אצל משה -

45. בבא בתרא קט, ב.

46. בבא בתרא קי, א.

47. דברי הימים א כו, כד.

48. ברכות ט, ב.

49. מלכים א יג, יא.

"בשעה שאמר משה ליתרו, תן לי צפורה בתך לאשה, אמר לו יתרו: קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני נותנה לך לאשה, אמר לו: מהו? אמר לו: בן שיהיה לך תחלה יהיה לעבודה זרה, מכאן ואילך לשם שמים, וקבל עליו. אמר לו: השבע לי, וישבע לו, שנאמר 'ויואל משה', אין אלה אלא לשון שבועה"⁵⁰.

רואים מהמדרש, שכבר לפני הולדת גרשום, היה ניצוץ של חוסר אחדות ה' בעולם, אחד מבניו של משה, הנאמר עליו: "פה אל פה אדבר בו", המחובר לה' באחדות שאף אדם אחר לא הגיע למדרגה זו, לא יהיה מחובר לה'.

רעיון זה אנו רואים גם בויכוחו של משה עם ה', לגבי שליחותו לגאול את עם ישראל: "ויאמר, בי אדוני, שלח נא ביד תשלח", ומתרגם שם תרגום יונתן בן עוזיאל: "ואמר, בבעו ברחמין מן קדמך ה', שלח כגון שליחותך, ביד פנחס דחמי למשלחא בסוף יומיא", ומסביר ה"פרוש יונתן" שם: "פרוש, שראוי להיות משולח לימות המשיח, דסבירא ליה, פנחס הוא אליהו, שיבא לפני יום הגדול ויהיה מבשר". משה מבקש גאולה שלמה, גאולה של "והיה ה' למלך על כל הארץ", ה', לעומת זאת, מבשר למשה שהגאולה תהיה לא שלמה: "ויאמר אלוקים אל משה, אהיה אשר אהיה"⁵², ומפרש שם רש"י: "אהיה עימם בצרה זאת, אהיה עימם בשיעבוד שאר מלכויות, אמר לפניו: ריבוננו של עולם, מה אני מזכיר להם צרה אחרת, דיים בצרה זו, אמר לו: יפה אמרת. כה תאמר לבני ישראל, אהיה שלחני אליכם". ה' מבשר את משה שהחזון של הגאולה השלמה עוד רחוק, והוא יבוא רק לעתיד לבא, "ה' ימלוך לעולם ועד", אך כעת מצב העם, מצב הדור, הוא שיש אלהים ויש עוד מספר גורמים נוספים השולטים, כביכול, בעולם ואין תקשורת ישירה בין ה' לעם ישראל.

יוצא אם כן, שכמה שמשה היה קרוב לה', מחובר בה', ממלא את כל עולמו בה' אחד, עדיין מצב הדור אינו כך. העם עודנו רואה את ה' בתור "עוד משהו" בחיים, לעם יש עוד עבודה רבה עד שיגיע למדרגה של משה. "ועתה ישראל מה ה' אלוהיך שואל מעימך כי אם ליראה" - אטו יראת שמים מילתא זוטרא היא?... אין (כן), לגבי משה מילתא זוטרא היא"⁵³. משה במדרגתו, נמצא גבוה בהרבה מהעם, אך מכיוון שכל כוחו של משה יונק מהעם, הלכך נמצא ביטוי חולשה זה של העם, במשה, ואם לא במשה רבנו עצמו, אז הדבר מתבטא בבניו, בבנו הבכור של משה.

כעת, מובן מאוד מה הקשר בין פסל מיכה למעשה שמשון. גם שמשון ניסה לגאול את עם ישראל - "לישועתך קויתי ה'". שמשון חשב שיוכל לגאול גאולה נצחית את עם ישראל, ולכן ניסה להתרחב ולהתפרץ לתוך מחנה פלישתים, כשלמה בשעתו, אשר נשא אלף נשים מממלכות שכנות.

50. מכילתא דרבי ישמעאל, יתרו, מסכת דעמלק פרשה א.

51. שמות ד, יג.

52. שם יד.

53. ברכות לג, ב.

54. בראשית מט, יח.

"אמר יעקב כד חמא (כאשר ראה) ית גדעון בר יואש ואת שמשון בר מנוח דקיימין לפרוקין... ולא לפרוקניה דשמשון אנא מודיך (מביט), דפרוקניהון פורקן דשעתא... אלא לפרוקניה דמשיח בן דוד, דהוא עתיד לפרוקא ית בני ישראל מגלותא".

גאולת שמשון איננה גאולה שלמה, עדיין מלכות ה' לא נשאת בפי כל בשלמות, יש את פסל מיכה, יש כסף, יש את דלילה, ורק לעתיד לבוא, אז: "והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

סיכום

הבאנו סריקה מנקודת מבט החודרת למהות העבודה הזרה בסוגיית פסל מיכה. ראינו שהפסל מבטא לא רק מאורע קטן בחיי האומה, אלא מבטא טעות מחשבתית רעיונית המעכבת את אחדות ה' ואת הגאולה, טעות אשר מוכרחת להימצא בעם ישראל בדרגתו המצויה כעת, ורק לעתיד, יבין העם שה' הוא האחד האמיתי. הבנו מדוע האירוע מובא לפני ספר שמואל, אף שהיה צריך לבוא, לדעת מספר פרשנים, בתחילת ספר שופטים. והבנו מדוע דווקא נכדו של משה הוא הנתפס בעוון הכהונה של הפסל.

ונסיים את המאמר בצפייה לאחדות ה' מלאה, ולא יהיה עוד הכסף, הכבוד, הפחד, הדמוקרטיה וכו' לעבודה זרה, אלא: "והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".